

Fundusz sądowy w polskim prawie karnym. Postulat *de lege ferenda*

IZABELA JANKOWSKA-PROCHOT*

STRESZCZENIE

Zasadniczym celem niniejszego opracowania było poszukiwanie alternatywnych dla warunkowego umorzenia postępowania karnego instytucji zaniechania ukarania i skazania sprawcy. Przedmiotem analizy były istniejące w wybranych państwach systemu *common law* instytucje penalne pozwalające na redukcję sankcji karnej w zamian za uregulowanie świadczenia płatniczego na wskazane przez sąd cele społeczne. Autorka omówiła także przesłanki zastosowania rzeczonyj instytucji oraz jej korzyści. Z kolei na gruncie polskiego prawa zakres normatywnego ich ujęcia jest zbliżony, choć nie tożsamy, do świadczenia pieniężnego orzekałego w przypadku odstąpienia od orzekania kary, warunkowego umorzenia postępowania karnego oraz obowiązującego przez niespełna rok tzw. umorzenia kompensacyjnego (art. 43a w zw. 39 pkt 7, art. 67 § 3, art. 59a k.k.).

Słowa kluczowe: organizacje charytatywne, świadczenie pieniężne, fundusz sądowy, uniknięcie skazania, donacja

I. WPROWADZENIE

Pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej nie zawsze jest celowe. Niekiedy nadmierna penalizacja życia oraz represyjność polityki kryminalnej mogą przynosić negatywne skutki społeczne.

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule jest poszukiwanie alternatywnych dla warunkowego umorzenia postępowania karnego instytucji zaniechania

---

* Dr Izabela Jankowska-Prochot, adiunkt w Wyższej Szkole Bankowej w Warszawie oraz pracownik Wydziału Legislacji Komendy Głównej Policji

ukarania i skazania sprawcy¹. Jurydycznym wyrazem takiego podejścia mogłoby być wprowadzenie konstrukcji normatywnych nieznanych dotychczas polskim kodyfikacjom karnym, które pozwalają na redukcję sankcji karnej w zamian za uregulowanie świadczenia płatniczego na wskazane przez sąd cele społeczne. Instytucja ta służyłaby z jednej strony idei kompensacji, czyli naprawieniu szkody wynikającej z popełnienia przestępstwa, a z drugiej spełniałaby funkcje represyjne w odniesieniu do niekaranych do tej pory sprawców przestępstw drobnej wagi, których ominęła dolegliwość karna. Godne uwagi *mutatis mutandis* rozważania w tym zakresie istniały lub nadal istnieją m.in. w Irlandii, Nowej Zelandii czy Australii.

1.1. FUNKCJONOWANIE FUNDUSZU SĄDOWEGO W WYBRANYCH KRAJACH COMMON LAW

Historia narodzin funduszu, na rzecz którego sprawcy drobnych przestępstw są zobowiązani wpłacić określone sumy pieniędzy, w zamian za uchylenie sankcji karnej, nie jest dokładnie znana. W opinii części autorów instytucja ta formowała się na przestrzeni wieków, a jej korzenie sięgają wczesnego średniowiecza i wynikają z chrześcijańskiego prawa do jałmużny. Zdaniem innych, źródła tych należy doszukiwać się w staroirlandzkim prawie *brehon* lub angielskim prawie dla ubogich (ang. *Elizabeth Poor Law*)². Pojawiają się też głosy, że praktyka ta rozwinęła się pod wpływem aktywności sędziów pokoju (ang. *justices of the peace*), którzy postanowili stosować tę regułę normatywną, kierując się szeroko rozumianym humanitaryzmem. Wysnuwszy te zastrzeżenia, można jednak stwierdzić, że na ogół przeważa pogląd, iż ten rodzaj prawnokarnego środka o charakterze dolegliwości majątkowej funkcjonował w systemie prawa precedensowego³.

Współcześnie fundusz sądowy funkcjonuje w Irlandii oraz Nowej Zelandii. Z kolei w Australii obowiązywał do 2013 r. W Irlandii określany jest on mianem *Court Poor Box* i istnieje najpewniej od czasów średniowiecznych. Zarówno obecnym, jak i minionym fundamentem aksjologicznym jego obowiązywania jest silniejsze akcentowanie restytucji i kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem

---

¹ Zob. art. 66 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 2077). Warto w tym miejscu wspomnieć, że choć informacja o umorzeniu postępowania karnego figuruje w Krajowym Rejestrze Karnym, to jednak nie jest to tożsame z wpisem do kartoteki osób skazanych. Innymi słowy, osoba, wobec której zastosowano ów środek probacyjny, nie jest osobą karaną i skazaną. W konsekwencji może ona uzyskać zaświadczenie o niekaralności pomimo wpisu o warunkowym umorzeniu. Zob. art. 1 pkt 2(2) ustawy z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz. U. 2019 r. poz. 1158).

² Zob. szerzej: I. Jankowska-Prochot, *Pokrzywdzony w prawie brehon*, „The Irish Polish Society Yearbook” 2017, s. 11-22. Zob. też R.R. Boyer, *An Economic History of the English Poor Law 1750-1850*, Cambridge 1993, s. 10 i n. oraz s. 51-60.

³ Zob. P.M. Butler, *Poor Relief Laws*, „Notre Dame Law Review”, Vol. 5 Issue 7. Article 2, s. 373.

niż funkcji retributywnej kary⁴. Założenie to jest z kolei zgodne z ideą przewodnią wspomnianego już iryjskiego prawa *brehon* oraz z koncepcją idei sprawiedliwości naprawczej (ang. *restorative justice*) obowiązującą w systemie *common law*⁵.

Recepcja tej instytucji przez Nową Zelandię nastąpiła w 1987 r. Jej wprowadzenie zapoczątkowało przeprowadzenie ogólnokrajowego programu pilotażowego *Wellington*, który potwierdził jego przydatność⁶. Obecnie instytucja określana jest mianem *The Police Adult Diversion Scheme (diversion)*. Uzasadnieniem dla jej stosowania jest przekonanie, że w konkretnym stanie faktycznym, z uwagi na charakter popełnionego czynu, okoliczności, postawę i warunki osobiste sprawcy wyrok skazujący byłby nieuzasadniony. Kolejny wymóg, który winien być spełniony, obejmuje takie standardy prawne, jak „wystarczalność dowodowa, oczywisty związek przyczynowo-skutkowy określany także mianem «dowodu *prima facie*» oraz interes publiczny”. Wszystkie one mają przy tym jednoznacznie dowodzić, że „następstwem popełnienia przestępstwa winno być wniesienie opłaty w ramach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych” (ang. *the legal standards [evidential sufficiency, prima facie case, public interest test] have been met to show that the offence should have resulted in a charge within the criminal justice system*)⁷. Inicjatorem takiego wniosku są policyjne służby śledcze (ang. *Police Prosecution Service*), które mogą wystąpić do sądu o warunkowe umorzenie postępowania karnego na okres próby. Skład orzekający poza obowiązkiem uiszczenia donacji może także zobowiązać sprawcę do złożenia przeprosin lub zadośćuczynienia na rzecz ofiary⁸. Niekiedy też obowiązek ten może polegać na konieczności zaangażowania się w pracę społeczną lub skorzystaniu z terapii uzależnień. Cel tej instytucji ma niewątpliwie charakter wychowawczy, stosowanie jej bowiem ograniczone jest do sprawców drobnych przestępstw, którzy po raz pierwszy dopuścili się naruszenia norm prawnokarnych i świadomie przyznają się do odpowiedzialności za swoje czyny⁹. Zdaniem doktryny nowozelandzkiej cel probacyjny zostaje osiągnięty, albowiem instytucja ta zapewnia początkującym przestępcom drugą szansę (ang. *to provide first offences*

---

⁴ Zob. The Law Reform Commission, *Consultation Paper On. The Court Poor Box* (RRC CP 31-2004), s. 23 i 137.

⁵ Zob. J.A. Costello, *The Leading Principles of the Brehon Laws*, „An Irish Quarterly Review” Vol. 2, No. 8, December 1913, s. 415 i n. Zob. też P. Kenny, *Exploring Restorative Justice in Ireland*, Dublin, s. 24 i n.

⁶ Zob. S. Triggs, *From Crime to Sentence: Trends in Criminal Justice 1986 to 1998*, Ministry of Justice Reports 1998, s. 25.

⁷ Cyt. za: *Police Adult Diversion Scheme policy*, <https://www.police.govt.nz/service/diversion/police-adult-diversion-policy-2007.pdf> s. 3 (dostęp: 4 czerwca 2020 r.).

⁸ Zob. *Alternatives to going to court. Diversion and Restorative Justice*, <https://communitylaw.org.nz/community-law-manual/chapter-33-the-criminal-courts/alternatives-to-going-to-court-diversion-and-restorative-justice/> (dostęp: 4 czerwca 2020 r.).

⁹ *Ibidem*.

with a second chance). Podstawą orzeczenia świadczenia pieniężnego jest też chęć zaspokojenia potrzeb ofiar, zapewnienie sprawcom drobnych przestępstw możliwości rehabilitacji, jak i umożliwienie w sprawach drobnych, szybkich i prostych procedur pozwalających na ograniczenie liczby prowadzonych w sądach spraw¹⁰.

W Australii z kolei odstąpienie przez sąd od wymierzenia kary i zastosowanie obowiązku uiszczenia donacji na daną instytucję społeczną nazywane było funduszem sądowym (*ang. Court Found*)¹¹. Podstawy do jego orzeczenia były analogiczne jak w Irlandii i zazwyczaj dotyczyły sprawców młodocianych lub tych, którzy po raz pierwszy dopuścili się czynu karalnego i wykazywali wrażliwość dla powszechnie akceptowanego systemu wartości. Za istotne uznawano także pozytywną prognozę kryminologiczną rozumianą jako przeświadczenie sądu, że sprawca nie naruszy ponownie norm prawnokarnych¹². Początkowo głównym celem funduszu było udzielanie bezpośredniego wsparcia ludziom potrzebującym. Wśród nich najczęściej znajdowały się ofiary przestępstw lub rodzice samotnie wychowujący dzieci, którzy nie otrzymali jeszcze świadczeń alimentacyjnych. Pomoc ta obejmowała m.in. dofinansowanie zakupu odzieży, żywności oraz leków. Ze środków finansowych funduszu pokrywane były także całkowite lub częściowe koszty udzielonego schronienia, tymczasowego zakwaterowania, poradnictwa prawnego czy zaległych opłat czynszowych. Refundowano również koszty przejazdu, specjalistycznego leczenia, rehabilitacji itd. Przy rozpatrywaniu wniosku o przyznaniu wsparcia sąd domagał się przedstawienia załączników dowodzących istnienia przedstawionych okoliczności. W pierwszych latach funkcjonowania funduszu pieniądze były wypłacane ośrodkom pomocy społecznej, które je dystrybuowały wśród osób potrzebujących. Następnie były one w głównej mierze przekazywane na rzecz organizacji charytatywnych i *non profit*, które same decydowały o sposobie ich wydatkowania¹³.

Podsumowując, we wszystkich trzech państwach – zarówno w latach minionych, jak i współcześnie – brak jest podstawy prawnej dla funkcjonowania funduszu sądowego, a jego obowiązywanie wynika z normy zwyczajowej wypracowanej przez

---

¹⁰ Zob. N. Soboleva, J. Chang, *Conviction and Sentence of Offender in New Zealand: 1996 to 2005*. Ministry of Justice Report.

¹¹ Pierwotnie był on określany mianem *Poor Box Found*, jednak w 1988 r. nazwa uległa zmianie. Zob. <https://researchdata.and.s.org.au/court-petty-sessionsmagistrates039-cash-books/148770> (dostęp: 4 czerwca 2020 r.).

¹² Zob. § 2.10 Law Department Victoria *Report on the Administration of Court Poor Box Funds*. Project No 7 1985.

¹³ Zob. *Emergency Financial Relief (Whittlesea and Craigieburn)* http://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/4316/1/BSL_Report-on-service-use-and-service-manager-consultations_Feb1996.pdf (dostęp: 6 kwietnia 2020 r.).

orzecznictwo sądowe. *Eo ipso* jego zastosowanie jest i było całkowicie uzależnione od dyskrejonalnego uznania sędziowskiego. Zdaniem zwolenników tej reakcji prawnokarnej jest to rozwiązanie korzystne, albowiem sąd, nie będąc zobligowany do przestrzegania nakazów ustawowych, może realizować politykę karną według własnego uznania, tj. zgodnie z zasadami logiki, doświadczeniem życiowym oraz wskazaniem wiedzy. Przeciwnicy twierdzą zaś, że brak normatywnego ujęcia obowiązku uregulowania świadczenia pieniężnego na rzecz konkretnej organizacji pomocowej godzi zarówno w funkcję gwarancyjną prawa karnego, jak i zasadę równości wobec prawa. Za poważną słabość uznaje się także kreatywną wykładnię przyjmowaną w orzecznictwie w toku stosowania tej instytucji w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości oraz możliwość nadużyć związanych z dysponowaniem przekazanymi środkami przez uprawnione podmioty. Częstym zastrzeżeniem adresowanym wobec rzeczonyj instytucji jest przekonanie, że stanowi ona wyraz pobłażliwości wobec sprawcy przestępstwa.

Z powodu uwag oraz postulatów ograniczenia sfery uznaniowości organów procesowych w Irlandii od lat podejmowane są próby zastąpienia systemu Court Poor Box, mającym podstawy normatywne Funduszem Rekompensacyjnym (*ang. Reparation Fund*). Gorącym orędownikiem tych zmian był były Minister Sprawiedliwości i Równości (*ang. Minister for Justice and Equality*) Charlie Flangan. Mimo tego przekonania, z uwagi na brak stosownego ustawodawstwa krytykowana instytucja nadal obowiązuje na Szmaragdowej Wyspie¹⁴. Odmienne sytuacja wygląda w Australii. W tym państwie decyzją Sądu Najwyższego (*ang. Supreme Court*) instytucję tę uznano za sprzeczną z obowiązującymi w kraju regulacjami. Zdaniem składu orzekającego stanowiła ona bowiem podstawę do wydawania przez sądy wielu, często odmiennych rozstrzygnięć. To z kolei miało dowodzić, że rzeczony fundusz sądowy nie spełnia podstawowego warunku stawianego instytucjom prawnokarnym, czyli należytej precyzji i określoności¹⁵. Od tej pory sądy niższej instancji przestały orzekać ten środek penalny.

---

¹⁴ Zob. E. Loughlin, *Judges still free to choose who gets poor box funds*, "Irish Examiner", 18 March 2019; <https://www.irishexaminer.com/breakingnews/ireland/judges-still-free-to-choose-who-gets-poor-box-funds-911662.html>.

¹⁵ Zob. *Poor box payments come to an end*, „ABC News” 19 February 2013 <https://www.abc.net.au/news/2013-02-19/27poor-box27-payments-come-to-an-end/4528276>; M. Ainsworth, *Court ruling will mean the end of payments to charity as part of good behavior bonds*, „Herald Sun”, 19 February 2013, <https://www.heraldsun.com.au/news/law-order/court-ruling-will-mean-the-end-of-payments-to-charity-as-part-of-good-behaviour-bonds/news-story/828125b44cc5357edd402dc1f45132a4> (dostęp: 6 kwietnia 2020 r.).

1.2. CHARAKTER I FUNKCJE PENALNE FUNDUSZU SĄDOWEGO

Główną przesłanką orzekania świadczenia pieniężnego na rzecz wybranych instytucji charytatywnych jest chęć dostosowania sankcji karnej do specyfiki danej grupy przestępstw. W myśl starożytnej formuły sprawiedliwości *suum cuique tribuere* kara winna być bowiem dostosowana nie tylko do wagi popełnionego czynu zabronionego, lecz także do indywidualnej winy sprawcy¹⁶.

Podstawowym kryterium rozstrzygającym, na którym opiera się sędzia wydający wyrok, jest zazwyczaj uprzednia niekaralność sprawcy. W dyskursie prawniczym w omawianych państwach zgodnie akcentuje się to, że ponieważ instytucja funduszu sądowego ma charakter wychowawczy, a więc może być stosowana w odniesieniu do sprawców drobnych przestępstw (ang. *petty crimes*), dla których już samo ukaranie przez organ jurysdykcyjny jest wystarczająco represyjne i prewencyjne¹⁷. Dodatkowo istotne jest, by popełniony czyn cechował się niską szkodliwością społeczną, a rodzaj naruszonego dobra oraz wielkość wyrządzonej szkody były niewielkie¹⁸. Sąd może także wziąć pod uwagę okoliczności usprawiedliwiające nieświadomość bezprawności kryminalnej¹⁹. Równie istotna okazuje się także ocena motywacji i pobudek sprawcy, jego warunki osobiste oraz prognoza kryminologiczna rozumiana jako przeświadczenie sądu, że zastosowanie omawianego środka penalnego będzie wystarczające do tego, aby wdrożyć go do poszanowania prawa.

Fundamentalne znaczenie ma także aktywność uczestników postępowania. Z wnioskiem o zwolnienie od odpowiedzialności karnej, czyli uchylenie karalności w zamian za wpłacenie donacji w określonej wysokości, musi wystąpić sam oskarżony, jego obrońca, prokurator lub przedstawiciel policyjnych służb śledczych. W przypadku stwierdzenia wystąpienia tzw. przesłanek wykluczających (ang. *cannvasing disqualifies*) wniosek zostaje przez sędziego odrzucony.

Kolejne warunki zakładające eliminację sankcji dotyczą rodzaju popełnionych przestępstw. Do najczęściej wymienianych należą m.in.: przestępstwa przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu obejmujące: publiczne wprowadzenie się w stan nietrzeźwości lub odurzenia, nieprzystojne i demonstracyjne zachowanie

---

¹⁶ Warto w tym miejscu wspomnieć, że sentencja ta jest niezwykle pojemna i może dotyczyć nie tylko zasady proporcjonalności stopnia winy do kary, lecz także poszanowania prawa własności, uczciwego postępowania sądowego, czyli tzw. sprawiedliwości wyrównawczej czy też zagwarantowania obowiązywania zasady sprawiedliwości społecznej. Zob. szerzej: J. Hervada, *Prawo naturalne*, Warszawa 2010, s. 22 i n.

¹⁷ Zob. The Law Reform Commission, *Consultation Paper On. The Court Poor Box* (RRC CP 31-2004), s. 9.

¹⁸ Zob. S. Triggs, *From Crime to Sentence. Trends in Criminal Justice 1986 to 1998*. Ministry of Justice Reports 1998, s. 11.

¹⁹ Zob. Law Department Victoria, *Report on the Administration of Court Poor Box Funds*, Project No 7 1985, s. 22.

czy niestosowanie się do poleceń służb policyjnych lub porządkowych. W pozostałych kategoriach statuuje się drobne naruszenia regulacji ruchu drogowego oraz stwarzanie zagrożenia dla innych jego uczestników. Obowiązek wpłacenia świadczenia pieniężnego w zamian za uchylenie karalności może być także przewidziany wobec niektórych czynów *mala per prohibitia*, niewyrządzających z założenia szkody konkretnym dobrom indywidualnym. Wśród nich wymienia się np.: przestępstwa przeciwko obyczajowości, bezprawne posiadanie broni palnej czy też posiadanie znikomej ilości narkotyków na własny użytek. Kolejne to przestępstwa przeciwko mieniu o niższym ciężarze gatunkowym, a więc uwzględniające wartość przedmiotu czynności wykonawczej, a także naruszanie praw pracowniczych lub przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy. Niezależnie od powyższego, wyliczenie form zachowania się sprawcy oraz popełnianych przezeń typów czynów zabronionych nie ma charakteru taksatywnego, czyli decyzja o zwolnieniu od odpowiedzialności karnej podejmowana jest przez sędziego *in concreto*.

Zasady wymiaru świadczenia także mają charakter uznaniowy, jego wysokość winna być jednak adekwatna do popełnionego czynu. Dodatkowo sąd powinien także uwzględnić sytuację zarobkowo-majątkową skazanego oraz warunki rodzinne.

1.3. POLSKIE ODPOWIEDNIKI ANALIZOWANYCH INSTYTUCJI UMOŻLIWIAJĄCE MODYFIKACJĘ LUB REDUKCJĘ SANKCJI KARNYCH

Instytucje realizujące idee sprawiedliwości naprawczej, podobne do wyżej zarysowanych, nie są obce również polskiemu systemowi prawa karnego. Za przykład może tu posłużyć stypizowana w art. 59a k.k. możliwość rozwiązywania konfliktu karnego w formie ugody, czyli tzw. umorzenie kompensacyjne, zwane również niekiedy umorzeniem restytucyjnym, konsensualnym lub wnioskowym²⁰. Instytucja ta obowiązywała w polskim prawie karnym niespełna rok. Z uzasadnienia projektu ustawy wynikało, że ustawodawcą kierowały ambicje usprawnienia i przyspieszenia postępowania oraz odciążenia organów wymiaru sprawiedliwości²¹. W związku z wprowadzoną regulacją uznano, że po kumulatywnym spełnieniu określonych warunków oraz w przypadku pewnej kategorii przestępstw, pojednanie się z indywidualnym pokrzywdzonym lub pokrzywdzonymi a zarazem naprawienie szkody

---

²⁰ Zob. ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247, ze zm.) w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

²¹ Uzasadnianie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 870), s. 2. Por też ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1452).

lub jej zadośćuczynienie miało być wystarczającą reakcją prawnokarną na popełniony czyn. Dopuszczalne było zatem umorzenie postępowania na wniosek pokrzywdzonego.

Do najistotniejszych zalet omawianej instytucji normatywnej zaliczano przede wszystkim: możliwość sprawniejszego rozwiązywania lżejszych gatunkowo sporów karnych, ograniczenie sfery uznaniowości organów procesowych oraz wzmocnienie pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym²². Argumentem przemawiającym za wprowadzeniem do ustawodawstwa instytucji umorzenia kompensacyjnego była także możliwość jej zastosowania w bardzo wstępnej fazie postępowania, tj. przed rozpoczęciem przewodu sądowego w pierwszej instancji oraz możliwość szybszego naprawienia szkody wywołanej przestępstwem²³.

Niezależnie od tego, na ile przekonujące były opinie stojące u podstaw omawianego rozwiązania, pojawiło się też wiele słusznych głosów krytycznych. Dotyczyły one zarówno problematyki karnoprosesowej, jak i karnomaterialnej. W obszarze tej pierwszej wskazywano przede wszystkim na brak jednoznacznego wskazania w ustawie fazy postępowania, w której dopuszczalne byłoby zgłoszenie wniosku o umorzenie kompensacyjne. Uzasadnione wątpliwości dotyczyły także tego, czy konieczne jest przyznanie się sprawcy do winy oraz czy wystarczające jest samo oświadczenie pokrzywdzonego zawarte we wniosku, czy też niezbędne byłoby jego przesłuchanie na tę okoliczność lub też prowadzenie dalszych czynności dowodowych²⁴. Z kolei grupa wątpliwości karnomaterialnych dotyczyła niespełniania przez nową instytucję celów postępowania karnego w postaci odpłaty za dopuszczenie się czynu zabronionego²⁵. Wysuwano obawy, że pokrzywdzony mógł złożyć rzeczony wniosek pod wpływem niedozwolonej presji wywieranej na niego lub najbliższe mu osoby zarówno przez sprawcę, jak i inne osoby zainteresowane zapewnieniem mu bezkarności²⁶. Silnie krytykowane było też naruszenie szeroko rozumianej zasady równości poprzez uprzywilejowanie osób zamożnych, które korzystając z art. 59a k.k., nie odczułyby konsekwencji popełnionego występku.

---

²² Zob. Ł. Chojniak, *Umorzenie restytucyjne – odpowiedź na zjawisko nadmiernej kryminalizacji i penalizacji?*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, S. Pikulski, M. Romańczuk-Grącka (red.), Olsztyn 2013, s. 609 i n.

²³ Zob. szerzej: W. Wróbel, *Umorzenie kompensacyjne z art. 59a k.k. – problemy do rozstrzygnięcia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” Rok XIX: 2015, z. 2, s. 7-15.

²⁴ *Ibidem*, s. 14.

²⁵ R.A. Stefański, *Umorzenie restytucyjne – odstępstwem od zasady legalizmu*, [w:] *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski (red.), Lublin 2015, s. 427.

²⁶ Wspomina o tym: E. Bieńkowska, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym po zmianach z dnia 11 marca 2016 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 10, s. 23. Por. też uzasadnienie projektu ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 207), s. 1-2.

Omawiany fundusz sądowy ma także podobny status normatywny do polskich świadczeń pieniężnych orzekanych w przypadku odstąpienia od orzekania kary lub warunkowego umorzenia postępowania karnego²⁷. Fakt, że instytucje te pełnią zbieżne funkcje, a ich zakres podmiotowy jest zasadniczo tożsamy, potwierdza także opinia polskiego ustawodawcy, którego zdaniem „świadczenie pieniężne (...) pełni funkcję związaną z potrzebą kształtowania świadomości prawnej, np. w wypadku, gdy sąd odstępuje od wymierzenia kary lub umarza warunkowo postępowanie, orzeczenie świadczenia pieniężnego jest zewnętrznym wyrazem tego, że sprawca popełnił czyn zabroniony”²⁸. Instytucje te mają też wspólny punkt odniesienia i są nośnikiem jednolitego w skali europejskiej systemu aksjologicznego. Wynika z niego postulat humanizacji życia społecznego oraz dążenie do racjonalizacji polityki kryminalnej. Spójnym elementem jest też fakt, że podstawę do określenia celowości i wysokości analizowanych środków reakcji prawnokarnej stanowi pozycja majątkowa sprawcy oraz ranga naruszonych dóbr prawnych²⁹.

Oprócz wymienionych podobieństw zaobserwować można także różnice. Pierwsza z nich dotyczy faktu, że orzeczenie świadczenia pieniężnego bądź niewiązki nie oznacza braku wyroku skazującego. Nawet w wypadku odstąpienia od wymierzenia kary sprawca zostaje bowiem skazany. Druga dotyczy kręgu beneficjentów. W Polsce jedynym jest Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, natomiast w omawianych państwach to sąd każdorazowo decyduje, jakim podmiotom środki te mają być przekazane. Inaczej też przedstawia się obraz ich wysokości. W naszym kraju granice świadczenia pieniężnego są określone. Jego kwota nie może przekraczać 60 000 zł, a w przypadkach wskazanych w ustawie nie może być niższa niż 5 000 zł lub 10 000 zł³⁰. Z kolei w Irlandii, Nowej Zelandii i Australii zarówno górna, jak i dolna granica miała charakter w pełni uznaniowy. Wreszcie, co jest całkowicie odmienne od polskich tendencji, to fakt, że podstawy orzekania tej instytucji w państwach *common law* nie wynikają z powszechnie obowiązującego aktu normatywnego, lecz z tradycji i orzecznictwa.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w przypadku, gdy ranga naruszonych dóbr, a tym samym społeczna szkodliwość czynu jest większa – sprawca popełnił przestępstwo umyślne przeciwko życiu i zdrowiu lub inne przestępstwa umyślne, których skutkiem jest śmierć człowieka, ciężki uszczerbek na zdrowiu, naruszenie

---

²⁷ Zob. art. 43a w zw. z art. 39 pkt 7 oraz art. 67 § 3 k.k. Inne przypadki, w których orzekane jest świadczenie obejmuje wypadki wskazane w ustawie oraz skazania sprawcy za wybrane przestępstwa komunikacyjne.

²⁸ Cyt. za: J. Fredrich-Michalska, B. Stachurska, *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniem. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997, s. 149.

²⁹ Zob. art. 47 § 1 § 2 oraz § 2a k.k.

³⁰ Zob. art. 43a § 2 k.k.

czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia albo przestępstwo przeciwko środowisku – polski sąd dysponuje możliwością orzeczenia nawiązki. Wówczas krąg beneficjentów jest szerszy i obejmuje Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym i Pomocy Postpenitencjarnym oraz Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Z kolei w sytuacjach związanych z przypadkiem przedsiębiorstw wskazanych w art. 44a § 4-6 k.k. oraz w przypadku zniesławienia 212 k.k. profitentem może być sam pokrzywdzony, Polski Czerwony Krzyż oraz inna organizacja społeczna wskazana przez pokrzywdzonego.

1.4. KORZYŚCI WYNIKAJĄCE Z UTWORZENIA CENTRALNEGO FUNDUSZU SĄDOWEGO

Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do dokonania płatności na działalność szeroko rozumianych instytucji charytatywnych lub *non profit* ma znaczenie kompensacyjno-sankcyjne. Z jednej strony posiada istotny walor prewencyjno-wychowawczy, sprawca bowiem uczestniczy w toku wykonywania wyroku karnego oraz w orzeczonych nim zobowiązaniach. Z drugiej zaś tworzy warunki do naprawienia szkody i umożliwia pokrycie kosztów związanych m.in.: z finansowaniem pomocy prawnej z urzędu, pokrywaniem kosztów alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, ze ściganiem sprawców przestępstw, udzielaniem pomocy psychologicznej świadkom i pokrzywdzonym czy też subsydiowaniem kosztów infrastrukturalnych i edukacyjnych. W opinii autorki, na wyobraźnię sprawcy w większym stopniu może ponadto oddziaływać obowiązek poniesienia uciążliwości ekonomicznej na rzecz konkretnej kategorii pokrzywdzonych, np. nieuleczalnie chorych dzieci przebywających w hospicjum, bezdomnych, samotnych matek czy osób starszych niż dofinansowanie „centralnego” funduszu państwowego.

Posługiwanie się tytułowym środkiem penalno-kompensacyjnym mogłoby także mieć istotne znaczenie diagnostyczne. Umożliwiłoby bowiem dokonanie oceny nastawienia sprawcy do porządku prawnego. Z uwagi na wymóg jego uprzedniej niekarności, możliwość ta przysługiwałaby sprawcom z założenia mniej zdemoralizowanym, a niejednokrotnie młodocianym, którzy z powodu nieukształtowanej w pełni psychiki oraz dużej podatności na wpływy otoczenia bezrefleksyjnie dopuścili się czynów zabronionych.

Wzbogacenie katalogu środków reakcji penalnej o fundusz sądowy i elastyczność jego wykonania umożliwiłaby podejmowanie decyzji adekwatnych do sytuacji skazanego. Przy określaniu zasadności jej zastosowania sędzia winien wartościować zachowanie sprawcy czynu, stopniować jego winę oraz dążyć do wyróżnienia okoliczności łagodzących i obciążających sprawcę. Wysoce uzasadnione byłoby też dokonanie oceny jego stanu majątkowego oraz rodzinnego, co z kolei pozwoliłoby na dostosowanie wymiaru donacji do realnych możliwości płatniczych sprawcy.

Jednocześnie uniknięcie negatywnych skutków skazania sprawiałoby, że sprawca nie zostałby wyłączonej ze społeczeństwa, a tym samym nie pogłębiałby się problem jego nieprzystosowania. Normatywne kary, w tym także te o charakterze wolnościowym, przez sam fakt utrudniania sytuacji skazanego na rynku pracy mogą rodzić zagrożenie demoralizacją.

Obowiązek wpłacenia świadczenia pieniężnego na rzecz konkretnej organizacji charytatywnej może też stanowić użyteczny instrument polityki kryminalnej. Beneficjentami orzekanych donacji byłyby instytucje i organizacje społeczne pozwalające zarówno na wspieranie mechanizmów społecznej readaptacji osób skazanych, jak i marginalizowania skutków przestępczości.

II. PODSUMOWANIE

Perspektywa wielowiekowej refleksji penologicznej jednoznacznie dowodzi, że stosowanie środków reakcji prawnokarnej niekoniecznie musi być związane z ingerencją w podstawowe prawa i wolności podmiotu odpowiadającego za przestępstwo. Sens irlandzkiej, nowozelandzkiej oraz australijskiej instytucji zwolnienia od odpowiedzialności karnej w zamian za obowiązek uregulowania świadczenia na rzecz konkretnej instytucji charytatywnej sprowadza się w praktyce do „łagodzenia wymiaru sprawiedliwości i zastosowania pewnego poziomu miłosierdzia (...) pozwalającego na uniknięcie skazania”³¹.

Rozszerzenie polskich środków reakcji penalnej o analogiczne rozwiązanie pozwoliłoby na alternatywne, wobec warunkowego umorzenia postępowania karnego, rozstrzygnięcie jurysdykcyjne. Powyższe rozwiązanie z jednej strony umożliwiłoby sprawcy podjęcie czynności naprawczych i pośrednie wyrównanie krzywdy, do której doszło na skutek popełnienia czynu przestępnego. Z drugiej zaś uwolniłoby go od negatywnych skutków skazania.

Kwestią sporną jest natomiast zagadnienie, czy potrzebne jest normatywne ujęcie obowiązku uiszczenia donacji na rzecz konkretnej instytucji charytatywnej. Zdaniem autorki zwolnienie sprawcy od odpowiedzialności karnej na podstawie wypracowanych przez doktrynę i orzecznictwo sądowe zasadach, które jednak nie zostały precyzyjnie sformułowane, uniemożliwia jednoznaczne rozstrzygnięcie w jakich okolicznościach można, czy też należy zredukować odpowiedzialność karną. Innymi słowy, w akcie rangi ustawowej powinny być wskazane materialno-prawne przesłanki zastosowania instytucji uwolnienia sprawcy przestępstwa od odpowiedzialności karnej, a ich charakter powinien być enumeratywny.

---

³¹ Cyt. za: The Law Reform Commission, *Consultation Paper On. The Court Poor Box* (RRC CP 31-2004), s. 9.

Zasadne byłoby także sprecyzowanie sposobów wykorzystania przez organizacje pozarządowe zasądzonych należności oraz normatywne zobowiązanie ich do prowadzenia osobnej ewidencji księgowej przekazanych donacji oraz realizowanych wydatków. Istotna byłaby też regularna weryfikacja wiarygodności beneficjentów. Do grona podmiotów uprawnionych do otrzymywania środków finansowych winny być zaliczane jedynie te, które mogłyby wykazać, że realizowane przez nie projekty są uzasadnione społecznie i służą budowie skoordynowanych rozwiązań pomocowych.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.).

Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz.U. 2019 r. poz. 1158).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247, ze zm.) w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1452).

Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 870).

Uzasadnienie do projektu ustawy z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy 207).

Literatura

Bieńkowska E., *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym po zmianach z dnia 11 marca 2016 r.* „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 10.

Boyer R.R., *An Economic History of the English Poor Law 1750-1850*, Cambridge 1993,

Butler P.M., *Poor Relief Laws*, „Notre Dame Law Review”, Vol. 5 Issue 7

Chojniak Ł., *Umorzenie restrytycyjne – odpowiedź na zjawisko nadmiernej kryminalizacji i penalizacji?*, [w:] *Granice kryminalizacji i penalizacji*, Pikulski S., Romańczuk-Grącka M. (red.), Olsztyn 2013.

Costello J.A., *The Leading Principles of the Brehon Laws*, „An Irish Quarterly Review” Vol. 2, No. 8, December 1913.

Fredrich-Michalska J., Stachurska B., *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniem Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997.

Hervada J., *Prawo naturalne*, Warszawa 2010.

Jankowska-Prochot I., *Pokrzywdzony w prawie brehon*, „The Irish Polish Society Yearbook” 2017.

Kenny P., *Exploring Restorative Justice in Ireland*, Dublin 2008.

Stefański R.A., *Umorzenie restrytycyjne – odstępstwem od zasady legalizmu*, [w:] *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 1, Dudzik B., Kosowski J., Nowikowski I. (red.), Lublin 2015.

Wróbel W., *Umorzenie kompensacyjne z art. 59a k.k. – problemy do rozstrzygnięcia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” Rok XIX: 2015, z. 2.

Raporty i programy

Alternatives to going to court.: Diversion and Restorative Justice <https://communitylaw.org.nz>.

Emergency Financial Relief (Whittlesea and Craigieburn) <http://library.bsl.org.au/>.

Fundusz sądowy w polskim prawie karnym. Postulat de lege ferenda

Police Adult Diversion Scheme Policy.

Report on the Administration of Court Poor Box Funds. Project No 7 1985.

Soboleva N., Chang J., *Conviction and Sentence of Offender in New Zealand: 1996 to 2005.* Ministry of Justice Report.

The Law Reform Commission, *Consultation Paper On. The Court Poor Box* (RRC CP 31-2004).

Triggs S., *From Crime to Sentence: Trends in Criminal Justice 1986 to 1998.* Ministry of Justice Reports 1998.

Strony internetowe i artykuły prasowe

Ainsworth M., *Court rulling will mean the end of payments to charity as part of good behavior bonds,* "Herald Sun", 19 February 2013, <https://www.heraldsun.com.au>.

<https://researchdata.and.s.org.au>.

Louglin E., *Judges still free to choose who gets poor box funds,* "Irish Examiner" 18 march 2019; <https://www.irishexaminer.com>.

Poor box payments come to an end, "ABC News" 19 February 2013 <https://www.abc.net.au>.

Court fund in Polish criminal law. Postulate of *de lege ferenda*

ABSTRACT

This article is a search for an institution of abandonment of punishment and conviction of the perpetrator that would be an alternative to a conditional discontinuance of criminal proceedings. In terms of legislation, this approach could be manifested in implementing normative structures so far unknown to Polish criminal codification and supporting a reduction of the penal sanction in exchange for making a pecuniary contribution to a social purpose designated by the court. On the one hand, such an institution would serve the idea of compensation – a remedy for damages resulting from an offence, while on the other hand it would perform repressive functions with reference to perpetrators of petty offences that have no criminal record and that are not subject to a criminal severity. Noteworthy discussions *mutatis mutandis* on this subject have been conducted or are continuing in Ireland, New Zealand and Australia.

Key words: conditional discontinuance of criminal proceedings, abandonment of punishment, reduction of penal sanction

